

31	AHAT, La Selva 41	1350	Estris	Arc
31	AHAT, La Selva 40	1350	Estris	Arc
32	AHAT, Alcover 142	1350	Animals	Dragó
32	AHAT, La Selva 41	1350	Animals	Unicorni
33	AHAT, La Selva 41	1350	Figures	Triangle i rectangles
34	AHAT, La Selva 41	1350	Estris	Gerro
33	AHAT, Alcover 143	1351-1352	Estris	Campana
34	AHAT, Alcover 143	1351-1352	Estris	Gerro
35	AHAT, La Selva 43	1352	Figures	Dos cercles
36	AHAT, La Selva 44	1352	Vegetals	Flors
37	AHAT, La Selva 44	1352	Estris	Arc i flexta
38	AHAT, La Selva 44	1352	Estris	Gerro

La primera filigrana que hem localitzat en un protocol notarial camparragoní és a Alcover l'any 1319. Es tracta d'una àguila situada de front. Porta les ales obertes i sembla que el cap està lleugerament girat. Les seves línies són molt irregulars i el dibuix es presenta bastant desfigurat. No obstant en trobem una altra variació, dins d'aquest mateix llibre i en els mateixos anys, en el que el cap es veu més ben definit, amb el bec punxegut i també la cua presenta tres línies corbes que intenten representar la cua de l'animal.

La següent filigrana localitzada és a Tarragona l'any 1321, tractant-se en aquest cas d'una destral bastant estilitzada i molt rectilínia. En aquest mateix llibre apareix encara una altra filigrana amb la figura d'un triangle. Està dibuixat amb unes línies molt rectes i amb una creu al vèrtex dret.

A La Selva no trobem filigranes fins l'any 1323, amb un exemplar de campana, un dels motius més repetits en les filigranes que hem trobat, si bé en unes ocasions apareix més ben definida que en unes altres. En el mateix llibre de La Selva apareixen encara un card molt desfigurat, amb tres branques i sengles rodones a la punta de cada una d'elles, i també una mena de rectangle partit amb tres línies a l'interior i un semicercle a la part inferior. És aquest un

motiu que no tornem a trobar, almenys amb aquestes característiques. Sí que tornarem a trobar la campana que, en aquest primer model selvatà apareix molt desfigurada i donant un aspecte que recorda vagament el d'una campana. Per a trobar-la ben dibuixada, amb el jou i el batall i totes les característiques d'una campana cal anar als anys 1334-35 i 1337-38 a Alcover i La Selva respectivament. Aquesta figura la localitzem per darrera vegada l'any 1352 a Alcover. Dins de les filigranes que hem catalogat amb el nom genèric d'estrís cal dir que trobem també un estendart amb unes línies lleugerament desdibuixades, un gerro que presenta a vegades una mena de ganxo a la part superior, un cantimplora, una alabarda i un arc amb fletxa molt ben dibuixat i estilitzat. Tal vegada aquesta darrera seria una mostra de la perfecció a la que es va arribant en la fabricació del paper a mesura que avança el temps ja que aquesta figura, la de l'arc amb la fletxa, la trobem a les darreries del període que treballem.

També és l'any 1323 en que trobem la primera filigrana a Reus, amb una figura que nosaltres hem anomenat pinza. Està constituïda per unes línies molt senzilles i presenta dues variacions. La primera, amb unes línies rectes unides per la part superior amb una forma arrodonida i obertes per la part inferior; la segona, amb la mateixa disposició però amb un petit cargol a la part inferior d'una de les línies rectes.

Dins dels animals, i havent citat l'àguila, trobem aquest mateix animal en una altra posició, de perfil, i amb les línies ben dibuixades. S'hi poden veure el bec, l'ull, les ales, la cua i les potes. D'animals ben dibuixats hi ha també la

cingonya i el gall, però el que es veu millor és un toro tot sencer, amb el cos, les quatre potes i el cap, tot i que el que apareix més vegades és el clàssic cap de bou. També l'unicorni es troba entre els llibres notariais, alguna vegada amb més definició que altres⁵².

De les figures vegetals cal destacar les flors, el card i la magrana. Les flors, que sempre apareixen en un grup de tres, presenten sempre un dibuix molt suggerent, amb les tiges lleugerament corvades i un cercle a la base d'aquestes. Del card ja hem dit que el trobem amb una forma barroera i poc agraciada. I la magrana amb una forma arrodonida i amb una mena de punxes a la part inferior, que recorda vagament la forma d'aquest fruit.

Finalment una sèrie de filigranes que representen diverses figures, la més corrent de les quals és el cercle. Aquesta figura presenta diverses variacions, de les que cal destacar aquella en la que hi ha dos o més cercles creuats per una línia vertical. La trobem en diverses ocasions, essent potser una de les més exteses, tal com comprovem en la bibliografia consultada i que hem citat en nota al peu.

Ens hem referit d'alguna manera a les variacions que presenten les filigranes, però cal tenir en compte les diferències mínimes que hi poden haver entre una i altra més que no pas aquelles que realment demostren que es tracten de figures diferents. Aquestes lleugeres variacions poden ser degudes,

---

⁵² Josepa CORTÉS ESCRIVÀ, "El paper...", *op.cit.*, p.143-154. Diu que l'unicorni, el dragó i el basilisc sempre apareixen representats amb un disseny naïf en les filigranes que ha localitzat a València, anotació a la que ens afegim per al cas tarragoní.

segurament i tal com apunten els treballs de Sánchez Real, al deteriorament dels motlles per a fer el paper degut a una continuada utilització en el molí paperer en qüestió⁵³.

Deixant de banda el tema del paper cal referir-nos a la tinta, de la que cal dir que és la pròpia del moment, segurament utilitzant aquella fórmula que ha estat documentada per Altisent⁵⁴ i que també hem localitzat a finals del segle XVIII per a un altre lloc allunyat del Camp de Tarragona⁵⁵. La tonalitat de la tinta és marronosa tot i que no presenta una coloració homogènia. Adquireix un color més enfosquit, gairebé negre, en el moment en que trobem anotacions que no es corresponen amb l'època en que es va redactar el llibre.

3.3.4. Cobertes.

Els manuals notarials, confeccionats amb paper, eren enquadrats, relligats i s'hi afegia una coberta de pergamí. Era una tasca anual o amb una periodització superior, i es duia a terme en el moment en que el notari ho

---

⁵³ Volem agrair al Dr. Sánchez Real les orientacions que ens ha donat a l'hora de treballar les filigranes i agrair-li també l'atenció que ens ha dedicat. Fou ell mateix qui ens va apuntar les possibles causes del deteriorament del motlle.

⁵⁴ Agustí ALTISENT, *Libros y economía en los monasterios de la Edad Media, "Yermo. Cuadernos de historia de la espiritualidad monástica"* (Santa Maria del Paular), V(1967), p. 7. *Persistència, als segles XVIII i XIX, de la fórmula medieval de la tinta*, "Estudis d'Història Medieval", (Barcelona), I(1969), p.135-139. "Més sobre tinta, plomes i llibres", a *Homenatge a la memòria del prof. Dr. Emilio Sáez*, Barcelona, 1989, p. 531- 536.

⁵⁵ Daniel PIÑOL ALABART, *L'arxiu parroquial de Riba-roja d'Ebre. Algunes dades*, "Miscel·lània. Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre" 12(1998), p. 134. En el primer llibre de matrimonis (1760-1859), i escrita en el full de guarda hi diu: *Per a fer tinta bona. Tres onces de gales y tres onces de vitriós romà, se ponen ab aigua pura de font u pou, ab un topí nou que i cabrà més de mits quartà y se piquen les gales per sols marcatallades. Perquè la tinta no ixca bruta s'i és alsos y serena alguns dies y se termena a una mà cada dia. A l'última s'i posa mitja onçal de goma aràbica desfeta antes ab aigua calenta y ab sis dies al sol o un poc al foc està bé. Totes estes coses les venen los adroguers. Per a regirar la tinta al sol un bastonet de figuera borda. Li dóna llustre la llet del bastonet verd"*.

decidia, generalment al canvi d'un any, o al canvi del càrrec del notari, o també quan hom creia que el volum ja podia ser prou manejable⁵⁶.

El pergamí de la coberta podia ser usat o nou. Quan diem pergamí usat ens referim al fet de que s'utilitzés algun pergamí que contenia un document ja cancel·lat o que no havia arribat a terme. Però també fulls de pergamí de còdexs⁵⁷ i llibres de cant. Si bé aquesta és la teoria cal anar a veure què passa en realitat en els llibres notariais que analitzem. Així ens trobem amb una gran majoria de llibres que no han conservat la coberta, o alguns que només en presenten algun fragment, sobretot els de Reus i els de Valls. En els primers fou tal vegada una mala conservació, però en els segons hi podem trobar altres causes. Quan van arribar a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona els llibres procedents de totes les parròquies a través de l'ordre del cardenal Vidal i Barraquer que afectava a tota la diòcesi, l'arxiver encarregat de l'operació, Mn. Sanç Capdevila, va descosir les cobertes de pergamí de la majoria de llibres, sobretot aquelles que pertanyien a antics llibres de cant o contenien instruments. Això va comportar la creació d'una important col·lecció musical dins de l'arxiu, a la vegada que alguns dels llibres notariais van adquirir un aspecte molt lamentable en ésser descosits, tot i que en alguns s'hi va incorporar una coberta de cartró. No succeí així amb els de La Selva i els d'Alcover, alguns dels quals presenten encara les cobertes de pergamí, tal vegada perquè aquests pergamins no estaven usats.

---

⁵⁶ Josep M. PONS GURI, *Llibres notariais catalans*, "Rubrica" IV(1990), p.334-336.

⁵⁷ Josep M. PONS GURI, *Un fragment de Còdex esdevingut coberta de manual notarial*, "EHDAP" 13(1995), p.47-57.

En els manuals que hem revisat no sempre s'han conservat les cobertes, segurament a causa del que acabem de citar. Només un total de 60 llibres, i en alguns casos el seu estat és força dolent. Entre les cobertes no hem trobat cap *bursa*, que era la bossa on es posaven plegades les cèdules dels assumptes transcrits al manual i que sí que es troben en llibres notariais barcelonins, per posar un exemple. En general en els protocols en els quals es conserven millor les cobertes són en els d'Alcover. Entre els 20 manuals alcoverencs que tenen cobertes n'hi ha un dels anys 1334-1335 que es relligà molt posteriorment a les dates a què correspon el llibre i la coberta aprofita un pergami de Santa Coloma de Queralt de l'any 1584⁵⁸. Els de Reus, que estan en un estat de conservació pitjor que els alcoverencs, presenten en ben poques ocasions alguna coberta, o fins i tot petites restes dels pergamins que servien de coberta. És a dir, que entre el nombre de 8 llibres amb cobertes no n'hi ha cap que les conservi senceres, a banda d'un llibre de l'any 1344 que utilitza un pergami usat com a coberta. Aquest conté cinc establiments emfitèutics validats pel notari Antoni Ponç i datats l'any 1338⁵⁹.

Dels 25 llibres selvatans amb cobertes conservades, n'hi ha dos amb pergamins usats, dels que cal tenir present el que té un documenta validat el 1345 pel notari Pere Croat⁶⁰. Les cobertes de l'únic llibre de Valls que utilitza

---

⁵⁸ AHAT, Alcover 135.

⁵⁹ AHCR, Reus 29.

⁶⁰ AHAT, La Selva, 37, anys 1347-1348.

un pergamí usat tenen un estat de conservació molt dolent, la qual cosa no ens permet donar-ne més dades.

QUADRE 14:
Llibres amb cobertes conservades.

Llocs	Llibres amb cobertes	Total llibres
Alcover	20	40
Reus	8	32
La Selva	25	49
Tarragona	0	4
Valls	7	71
Total:	60	196

3.3.4.1. Anotacions a les cobertes.

A banda de l'aspecte extern de les cobertes cal aprofundir en la informació que ens aporten. És a dir, cal centrar-nos en les dades que hi podem trobar, moltes d'elles útils per a poder tenir més coneixement de la institució notarial i de la seva activitat. Generalitzant direm que en les cobertes hi ha el títol del manual, l'autor i l'any. També al llom acostuma a haver-hi el títol i l'any⁶¹. Són dades referents a la pròpia activitat de la notaria i a l'autoria del manual notarial en qüestió, a les que s'hi afegeixen dibuixos o signes religiosos⁶². A la part interior hi poden haver figures però també és freqüent trobar-hi fragments dels Evangelis, un per cada evangelista, tal vegada com una forma solemne d'iniciar el llibre. La part interna de les cobertes era utilitzada per a incloure-hi anotacions, proves de ploma o d'escriptura, els

---

⁶¹ AHAT, Alcover 117 (1313-1314), AHAT, Alcover 118 (1314-1314), AHAT, La Selva 8(1305-1306).

⁶² Desamparados PÉREZ PÉREZ, *Símbolos religiosos en la documentación notarial*, "Estudios Castellonencs" (Castelló), 6(1994-95), p. 1077-1091. Vegi's també J. FAUS I FAUS, *El principio religioso en la apertura de los antiguos protocolos notariales*, "Saitabi" (València), IV(1996), p.144-164.

comptes propis de la notaria o referències a instruments continguts en el llibre⁶³.

Aquestes anotacions les recollim en diversos apartats essent el més important el dedicat precisament al títol dels llibres i referències al notari que confecciona el manual.

A. Títol del llibre i nom del notari.

Són uns tipus d'anotacions molt escadusseres i només ens diuen quin llibre és, el nom del notari que l'ha confeccionat i els anys que abarca. Com a molt, en alguna ocasió podem localitzar l'autoritat per la qual actua aquell notari, que en tots els casos que citem es tracta del rector de la parròquia.

-+Ego, Iacobus Mercader, presbiter, hoc scripsi mandato Ianuarii Farnós, publicus notarius de Alcoherio pro domino Martino Garcia de Viana, rectore eiusdem et in ausencia ipsius, meum signum possui⁶⁴.

-Iste liber est de duobus annis, de anno M° CC XC VII, de anno M° CC° XC° VIII° et de anno M° CC° XC IX⁶⁵.

-Iste liber est de anno M° CC XC IX.. Item de anno M CCC⁶⁶.

-1303, 4 y 5 y 6 (en xifres aràbigues i en escriptura molt posterior). M° CCC° III° et IIII°. Iste liber est de anno CCC Tercio, quarto et quinto⁶⁷.

---

⁶³ Sobre aquesta qüestió vegi's el treball de Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, "Recull d'anotacions esparses dels protocols medievals barcelonins", a *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*, Barcelona, 1988, p.61-65. El mateix autor en dóna referències a "Notariat i cultura...", *op.cit.*, p.347-348.

⁶⁴ AHAT, Alcover 111, anys 1291-1292.

⁶⁵ AHAT, La Selva 3, anys 1297-1298.

⁶⁶ AHAT, La Selva 4, anys 1299-1300.

⁶⁷ AHAT, La Selva 7, anys 1303-1306.

-Anno Domini Millesimo CCC° XIII° Liber notularum Berengarii Roqueta⁶⁸.

-Anno Domini Millesimo CCC° XIII° octavo kalendas april, Berengarius Roqueta, incepit facere has notulas⁶⁹.

-Anno Domini M° CCC° XVI° Liber notularum receptum per Bernardum Aledis. (Sig+num), in presenti libro est contractum que docet m... Gabrielis Petris, ets de predicta parochia, instrumento Bernardi Erau⁷⁰.

-Anno Domini M° CCC° XVII° Liber notularum nupciarum per Bernardum Aledis receptum⁷¹.

-Liber notularum receptarum per Guilelmum de Corneto, Anno Domini M° CCC° XX primo⁷².

-Anno Domini Millesimo CCC° XX° secundo. Liber notularum Guilelmi Corneto⁷³.

-Liber notularum de Anno Domini Millesimo CCC° XX° tercio⁷⁴.

-Iste liber est notularum comunium de Silva. Et fuit compilatus Anno Domini Millesimo CCC° XX° Quarto, VIII kalendas iulii⁷⁵.

-Hec sunt notule facte per manum Petri Ripolli, Anno Domini M° CCC° XX° VII (acompanya el títol una creu amb el nom dels quatre evangelistes i una paraula singular: rotumdibilitudinitatim)⁷⁶.

-Liber comunis tempore Bernardus Vitale ... .. pro nobili Guilelmus de Monteacuto, Anno Domini M° CCC° XX° octavo⁷⁷.

-Anno Domini M° CCC° XX° Nono, tempore Petri Queralt (l'acompanya un signe notarial)⁷⁸.

-Incipiunt notule Michaelis Galei tercio nonas decembris Anno Domini M° CCC° Tricesimo et Tricesimo Primo⁷⁹.

---

⁶⁸ AHAT, Alcover 117, anys 1313-1314.

⁶⁹ AHAT, Alcover 118, any 1314.

⁷⁰ AHAT, Alcover 120, anys 1316-1317.

⁷¹ AHAT, Alcover 121, anys, 1317-1325.

⁷² AHAT, Alcover 124, anys, 1321-1322.

⁷³ AHAT, Alcover 125, anys, 1322-1324.

⁷⁴ AHAT, La Selva 20, anys, 1323-1324.

⁷⁵ AHAT, La Selva 21, anys, 1323-1324.

⁷⁶ AHAT, Alcover 128, any 1327.

⁷⁷ AHAT, La Selva 23, any 1328. Al costat hi ha referències a l'antiga ubicació a l'arxiu parroquial (*sobre calaix 2, llibre 6*). A l'interior de la coberta hi ha anotacions referents a instruments de l'interior del llibre.

⁷⁸ AHAT, Alcover 129, anys 1329-1330.

⁷⁹ AHAT, Alcover 130, anys 1330-1331.

*-Incipiunt notule Michaelis Geraldii, Anno Domini M^o CCC^o XXX° IIII°, quinto, sexto et septimo et octavo (i nono, en llapis)*⁸⁰.

*-Anno Domini M^o tricessimo Quadragesimo quinto, CCC^o XLV° et amplius. Serquat per mi Iohan Sogranyes (en una escriptura molt posterior)*⁸¹.

*-...omnis forasteriorum et iudeorum. Anno Domini M^o CCC^o Quinquagesimo primo*⁸².

B. Dibuxos.

Trobar dibuxos en els manuals notariais sempre és útil a la recerca perquè ens mostra una altra cara de l'activitat notarial. Fins i tot pot suposar un descans per a l'investigador que, llegint l'espessa escriptura dels segles XIII i XIV, es troba de repent amb una figura o amb una ornamentació enmig del text o en els marges, o també en les cobertes. La vista es delectarà algunes vegades més que en altres però, en qualsevol cas, es trobarà amb elements que no són propis de l'art notarial i que no afecten a la redacció de l'instrument notarial però que sí que ens diuen quelcom més de les habilitats de l'escrivà o del notari. O fins i tot ens diuen que a l'oficina notarial també hi havia estones per a l'oci⁸³. Així els notaris dibuixaven construccions defensives, animals, escuts, figures humanes o figures geomètriques, cenefes o els símbols dels quatre evangelistes⁸⁴.

---

⁸⁰ AHAT, Alcover 136, anys 1334-1339. Al lloc també hi ha el títol del llibre.

⁸¹ AHCR, Reus 28, any 1345.

⁸² AHAT, Valls 35, any 1352.

⁸³ Una mostra d'aquest aspecte és el treball de Sebastià BOSOM I ISERN, *Dibuxos notariais del segle XIII (o un altre art dels notaris)*, "Ceritania" 2(1998), p.47-63. I més recent encara el text de l'exposició celebrada a l'Arxiu Històric de Girona sota el títol *Els ninots de l'escrivà. Dibuxats frívolament en serioros documents notariais*, Girona, 1999. Agraïm al Sr. Josep Matas, director de l'arxiu, l'interès que ha mostrat en facilitar-nos aquest material.

⁸⁴ Laureà PAGAROLAS, "Recull d'anotacions...", *op.cit.*, 1988, p.87-88.

Tot aquest repertori també el localitzem en els llibres notariais tarragonins, arribant en algun cas a dibuixos amb un cert nivell, com algun dels exemples que presentem a continuació.

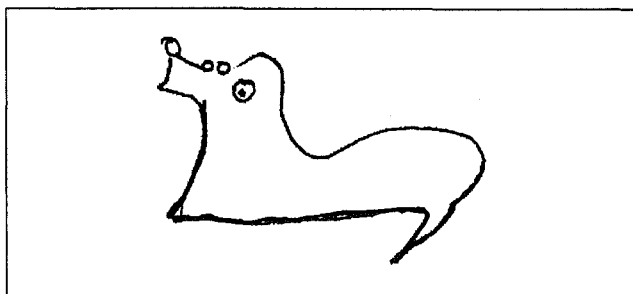

FIG. 1: AHAT, Alcover 2.

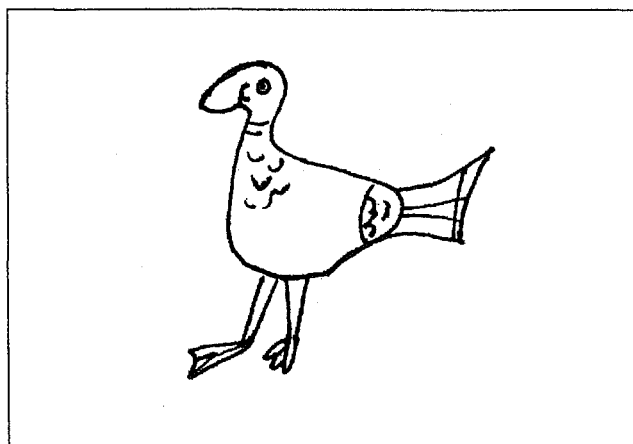

FIG. 2: AHAT, Alcover 2.

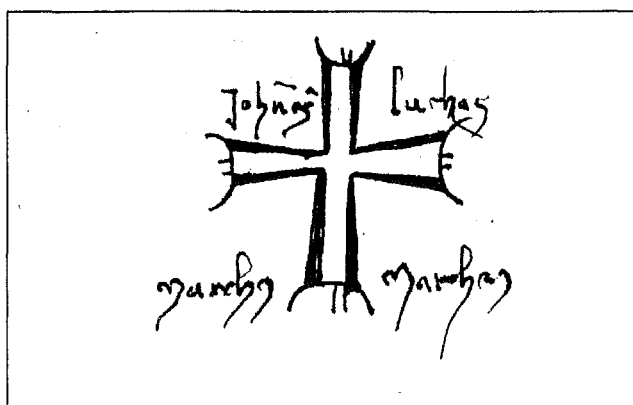

FIG. 3: AHAT, Alcover 128.

FIG. 4: AHAT, Alcover 128.

C. Textos religiosos.

Un grup d'anotacions interessants que trobem en les cobertes, i que rarament trobarem en l'interior de la totalitat dels llibres que examinem són els textos de caràcter religiós. Les més complexes són els fragments dels Evangelis⁸⁵.

-Secundum Iohanem. In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nichil. Quod factum erat in ipso vita est, et vita erat lux hominum etc.

Secundum Lucham. In illo tempore factum est ac dum loqueretur Ihesus ad turbas, ex collens vocem quedam milici de turba dixit illi: Beatus ventri qui te portuit et ubera qui suxisti, ac illi dixit qui ymeo beati qui au. Verbum Dei et tus illud.

Secundum Matheum. In illo tempore ascendens Ihesus Iherosolimam. Asumpsit secum XII ci discipulos suos secrete et ayt illis Ect... Ascendimus Iherosolimam et Filius Hominis tradetur principibus sacerdotum etc.

Secundum Marchum. In illo tempore stabant iuxtam crucem Ihesus mater eius, consoror matris eius, Marie Cleophe et Marie Magdalene. Cum vidisset ego Ihesus matrem et discipulum stantem quod diligebat, dixit matris sue: mulier, ecce filius tuus. Deinde dixit discipulo: ecce mater tua. Et ex illa .ho. Acte. Eam die. In suam⁸⁶.

⁸⁵ AHAT, Alcover 123, any 1319. A l'interior de la coberta hi ha 4 fragments dels Evangelis, però el mal estat del pergamí no permet llegir-los.

⁸⁶ AHAT, La Selva 35, anys 1344-1346. . A l'interior de la coberta.

-Secundum Iohanem: In illo tempore, dixit Ihesus discipulis suis et turbis iudeorum: Nisi manducaveritis carnem Filii Hominis et beberitis eius sanguine, non habeatis vitam in vobis. Qui manducat carnem meam et bibit meum sanguinem, habeat vitam eternam et resuscitabo ego eum in novissimo die.

Secundum Lucham: In illo tempore factus est ac dum loqueretur Ihesus ad turbas et tollens vocem quedam milici de turba dixit illi: Beatus veniter qui te portavit et ubre qui succixisti. Ac ille dixit: Qui ymeo beati qui audivit verbum Dei et custodiunt illud.

Secundum Matheum: In illo tempore, undecim discipuli ibi erunt in Galilea in mont ubi consituerat illis Ihesus et videntes eum adoraverunt quodam ac dubitaverunt. Et accedens Ihesus locutus et eius dicens: Data est michi omnis potestas in celo et in terra, cunctos gracia docete omnes gentes bapuzantes in nomine Patris et Filii et Spirituis Sancti, docere eos se vare omnia qui cumque mandavi vobis et ecce ego vobiscum sum usque ad consumacione seculi.

Secundum Marchum: In illo tempore, Maria Magdalene et Maria Iacobi et Salomé emerunt aromata ut vementes ungerent illum? et valder ... una subbatorum veninunt ad momumentum ort iam sole et reliquet⁸⁷.

D'invocacions religioses en trobem en molt poques ocasions, de les que destaca la que apareix a la coberta del segon manual d'Alcover:

Sunt elepta notum cunctis. Ave Maria gratia plena Dominus Tecum. Deus meus confiteor tibi⁸⁸.

També a Alcover apareix una altra invocació i diverses frases amb connotacions religioses:

-Pater noster filiorum mandamus⁸⁹.

-In manus tuas Domine comendo Spiritum meum. Dedimisti mei Domine Deus In manus tuas Domine. Bonum michi Domine quod humiliasti. Omnia que fecisti. Omnium Christe omniam naturam comoditationibus. Vigilate ergo quia nescitis quare. Vigilia Omnium Sanctorum⁹⁰.

---

⁸⁷ AHAT, Alcover 120, anys 1316-1317. A l'interior de la coberta. Hi ha algunes taques d'humitat i fongs.

⁸⁸ AHAT, Alcover 2, anys 1245-1247.

⁸⁹ AHAT, Alcover 123, any 1319. A l'interior de la coberta.

⁹⁰ AHAT, Alcover 121, anys, 1317-1325.

D. Proves de tinta i d'escriptura.

Dóna la casualitat de que, al costat de les invocacions religioses que acabem de citar, trobem també proves d'escriptura i de tinta. Són exercicis que ens mostren com l'art de notaria s'aprenia amb la pràctica. L'escrivà en qüestió, tal vegada trobant-se a punt de redactar algun instrument a l'interior del llibre, es va dedicar abans a provar la tinta i la ploma, a més de veure com li corria la mà.

L'exercici que citem en aquests dos casos no és més que una de les fórmules habituals de la notificació en els segles XIII i XIV.

-Sit omnibus notum quod omnia nomina et pronomiam terciarum. Notum sit cunctos quod omnia. Omnia mundum semper fuit Labiliora. Cautam omnium maligni. Sit omnibus moneamus. Omnia nomina et prenomina terciarum personarum⁹¹.

-Sit notum cunctis quod ego. Sit notum cunctis quod ego⁹².

-Sit omnibus notum quod ego. Sit omnibus notum quod omnia nomina et prenomina terciarum personarum sunt preter ego qui est prime . Noverint universi. Pateat cuncta⁹³.

-Sit notum cunctis (ho repeteix tres vegades). Sit omnibus notum quod Nos, Iacobus Dei gratia etc. Sit. Al molt amat e honrat lo senyor en Jaume Beçes, etc. Sit notum. Sit notum omnibus⁹⁴.

---

⁹¹ AHAT, Alcover 123, any 1319. A l'interior de les cobertes, tant l'anterior com la posterior. Les anotacions que hi ha a l'exterior de la coberta no es poden llegir.

⁹² AHAT, Alcover 2, anys 1245-1247. A la part interior de la coberta, acompanyat de diversos dibuixos d'animals que hem reproduït més amunt.

⁹³ AHAT, Alcover 121, anys 1317-1325. A la part interior de la coberta.

⁹⁴ AHAT, La Selva 9, A la part interior de la coberta posterior. També hi ha diversos exercicis d'escriptura de la lletra s.

E. Anotacions personals del notari.

Dins d'aquest conjunt pensem que cal incloure totes aquelles anotacions de tipus espontani i anecdòtic però també tot allò que té a veure amb el dia a dia de l'escrivania. No ens referim als contractes d'arrendament de la notaria, els quals generalment apareixen ja a l'interior del llibre i que tenen una entitat instrumental i validesa jurídica. Volem dir aquells llistats de comptes propis del regiment de l'escrivania que, lluny de ser considerats uns textos espontanis o uns instruments contractuals, són necessaris per al propi regiment de la notaria. Són interessants les notes en les que el notari apunta les despeses en pergamí i en paper, per altra banda lògiques si tenim en compte que es tracta de la matèria primera amb la que treballa.

-Sunt hacienda centum LXXX V instrumenta. Suma istius libri LV solidos⁹⁵.

-Rimenbrança que fan en Giner Farnós et Jacme Mercder que tots comtes feyts entre els, entre totes cosses que. l dit Giner deu tornar a. n Jacme XII solidos menys I diner e el dit Jacme deu contar ab en Giner del salari que a rehebut dels scolars e aquest conte fa feyt la vigilia de Cinquagessima⁹⁶.

-Bernardus Solzina, comparavit? .... meo Raimundo.... que fuit VI kalendas septembris a...no quod ... .. Iohannis Soguer, in festo Pasche ... .. annus clapso ... VI solidos VIII denarios⁹⁷.

-Canonicus monus⁹⁸.

---

⁹⁵ AHAT, Alcover 128, any 1327. A l'interior de la coberta.

⁹⁶ AHAT, Alcover 111, anys 1291-1292. A la part interior de la coberta.

⁹⁷ AHCR, Reus 2, anys 1306-1310. A la part interior de la coberta anterior. Hi ha moltes taquest d'humitat i fongs.

⁹⁸ AHAT, Alcover 123, any 1319. A la part interior de la coberta.

-II solidos pro quadam notula perquirenda. Item pro firmis etc.... Item pro quadam alia VI denarios, item pro finis accipiendis seu ponendis in instrumenti II solidos. Die iovis que fuit pridie nonas madii computavi scribania et omnibus instrumentis computatis et omnibus aliis ratione eiusdem per me receptis usque in hunc die ets. Suma maior CCCCLXX et IX solidos et unum denarios⁹⁹.

-Liber notularum receptorum per Guilelmum de Corneto, Anno Domini M° CCC° XX primo. Memoriale iam facit Guilelmus de Corneto de hiis expendit ratione scribanie istius anni primo constituunt III dotzenes de pergamins XXIII sous II diners. Item II dotzenes de pergamins XI sous IIII diners. Item costren XIX pergamins XIII sous VI diners. Item costen II mans de paper II sous. Item costen II mans de paper II sous. Item dues dotzenes de pergamins XVI sous IIII diners. Item Anno Domini Millessimo CCC° XX° secundo costaren VI dotzenes de pergamins LVI sous que compram a fira de Terragona. Item de quodam alio instrumendo reperando V sous na Tarragona. Item de alia instrumento fillii Raimundo de Poncii III sous. Suma XXIII sous VI diners¹⁰⁰.

-Memoriale de pergamenis emptis ad opus scribanie. Primo de constituerunt VIII dotzenes de pergamenis LVII sous VI diners. Item dues mans de paper XXII diners. Item alie dues mans XXII diners. Item una ma XI diners. Suma, LXVII sous diners¹⁰¹.

-Cerquat per mi, Iohan Sogranyes. Visum per me Iohanne Sogranie¹⁰².

Al costat d'aquestes pràctiques anotacions que realitzaven els regents de les diverses escrivanies en trobem una de molt interessant que ens porta a un altre nivell. En un principi, i fent una lectura ràpida, prodriem deduir que es tracta d'una de les pràctiques fórmules que utilitzaven els escrivans. Sabem que en les escrivanies, tal com apuntavem en el capítol anterior, hi havia uns formularis en els quals els escrivans hi trobaven la fórmula adequada per a cada tipologia contractual. Però el que trobem ara és diferent. Pensem que no es tracta d'un formulari com a tal sinó d'una mena de recordatori per a un cas

⁹⁹ AHAT, Alcover 119, anys 1315-1316.

¹⁰⁰ AHAT, Alcover 124, any 1322.

¹⁰¹ AHAT, Alcover 125, anys 1322-1324.

¹⁰² AHCR, Reus 29, 1338.

molt concret, la celebració del matrimoni a l'església. És una fórmula registral però que sembla que no pertany al món dels notaris. La raó per la qual es troba en el llibre ens porta una vegada més a la responsabilitat del rector, que és també notari local, i que aprofita els llibres notariaus per tal d'anotar-hi qüestions relatives al regiment de la seva parròquia. A més cal tenir en compte que en aquells moments, al primer terç del segle XIV, els registres de matrimonis encara no eren vigents i tardarien molts anys a arribar.

-Super matrimonio celebrando in faciem dite nostre ecclesie inter talis et talis parrochianum qui per vestra de presenti dicti matrimonii c...o vobis locum meum totaliter per presentes certus causitis nullum impedimentum nosse sunt inposse talis Esse per dictum sacramentum matrimonii debeat eidem¹⁰³.

3.4. Característiques internes dels manuals notariaus.

Si per un costat acabem de veure tot el que trobem quan observem l'exterior d'un llibre notarial cal ara obrir-ne les pàgines i analitzar les diverses anotacions, signes i altres elements que ens donin més dades referents a l'activitat notarial. La majoria d'aquests signes es relacionen amb la redacció de l'instrument notarial. D'altres qüestions fan referència al regiment de la notaria, sobretot als comptes i als salaris dels escrivans i notaris, factor a tenir present sobretot quan pensem que les notaries que hem treballat no estaven regentades directament pel rector sinó que ho eren per part d'un altre notari. L'entrada de diners a l'escrivania en concepte dels aranzels calia portar-la molt ben controlada doncs.

---

¹⁰³ AHAT, Alcover 127, 1325. A la coberta del darrera, a l'interior. La paraula *talís* apareix abreujada amb *.t.* i aquí la desenvolupem.

Trobarem novament anotacions espontànies de l'escrivà i també hi trobarem dibuixos i guarniments diversos, per als quals remetem a tot el que hem dit quan apuntavem aquesta qüestió però referida a les anotacions i dibuixos que s'escrivien a les cobertes de pergamí. Una apartat ens porta elements sobre la cronologia i la forma de datar els instruments.

3.4.1. Caixa d'escriptura i marges.

Es fa difícil parlar de caixa d'escriptura en els manuals del segle XIII, sobretot en els primers. Pràcticament no tenen marges i aprofiten al màxim l'espai del full. No obstant, i com succeeix en altres aspectes dels llibres notariais, veiem com els marges es comencen a respectar a finals de la tretzena centúria, augmentant ja al segle XIV.

Hi ha alguns manuals que presenten una línia vertical en el marge esquerre que delimita aquest respecte el text de l'assentament. Però és una característica poc destacable i només es dona en algun cas aïllat (figures 5 i 6).

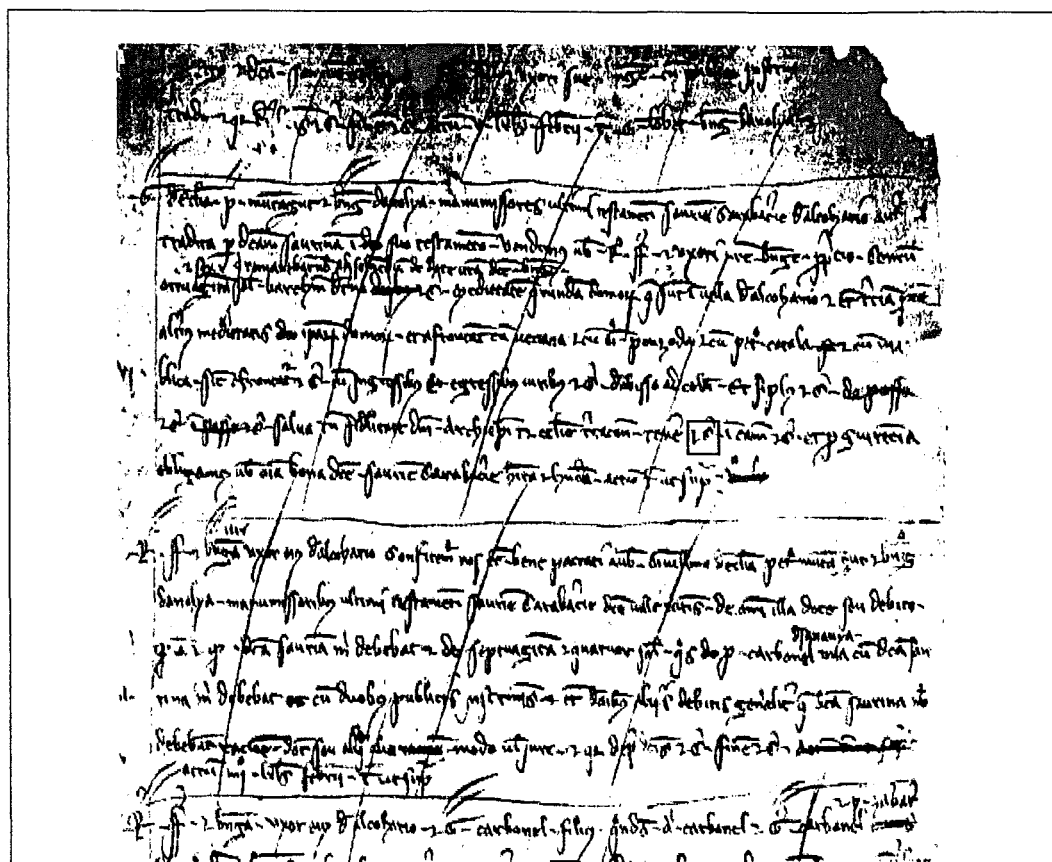

FIG. 5: fragment de AHAT, La Selva 8, Berenguer Roqueta, 1305-1306

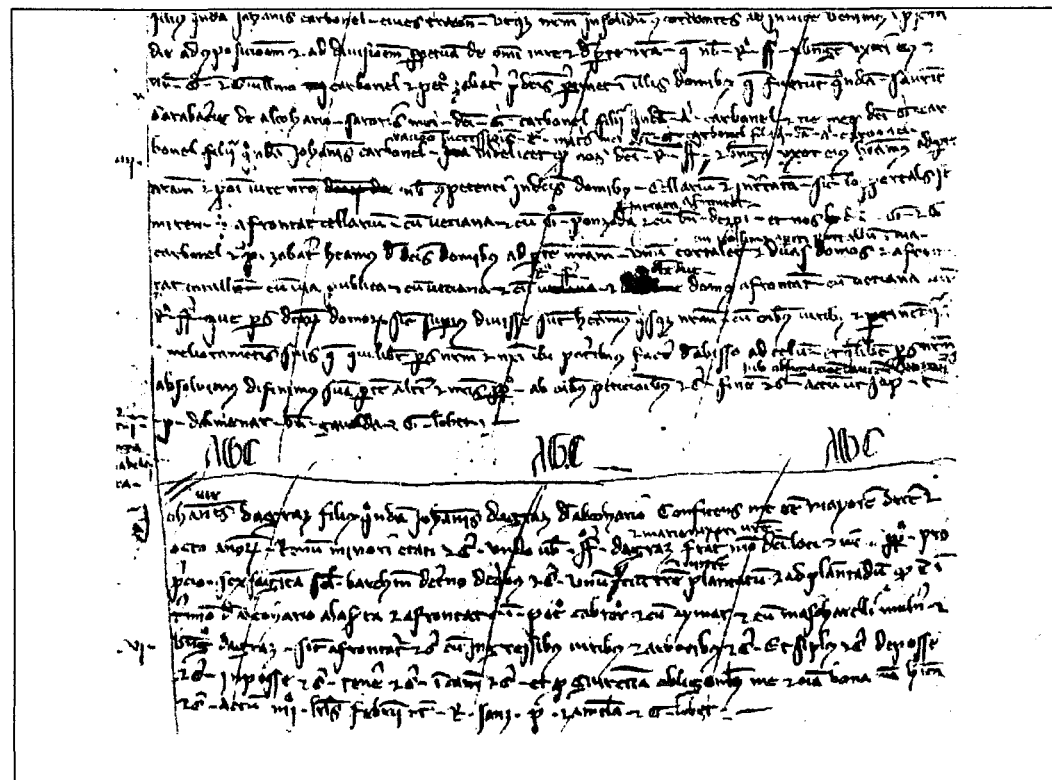

FIG. 6: fragment de AHAT, Alcover 116.1, Berenguer Roqueta, 1306-1309

3.4.2. Notes de diplomàtica notarial.

La confecció de l'instrument notarial requeria una sèrie de passos i requisits per a poder arribar a bon fi. Alguns d'aquest passos quedaven indicats en els manuals i servien de guia al titular de la notaria per tal de saber en cada moment en quin punt de la formació del document es trobava. Així és als marges on trobem una sèrie d'anotacions i signes que fan referència precisament al procés de redacció de l'instrument notarial. Són elements necessaris per al desenvolupament d'aquesta redacció. És per això que els dediquem un espai apart, de manera que no podem incloure aquests signes amb un recull d'anotacions sinó que es mereixen, per la seva importància, un tractament individualitzat.

El tema de la redacció de l'instrument notarial, àmpliament estudiat en altres treballs especialitzats i als que ens hem referit en el capítol, ens interessa ara en la seva faceta més pràctica. És a dir, no tant en veure quins són els diversos passos per a la confecció d'aquest document posat en forma pública sinó més aviat en veure com aquests passos queden reflectits en el manual. Gairebé amb un llenguatge críptic, segurament mogut pel mateix caràcter d'esborrany del llibre de notes, els notaris i escrivans anaven indicant en cada assentament els diversos passos del procés de redacció. Amb aquest fi utilitzaven els marges, molt petits en els primers llibres però més considerables a partir de finals del segle XIII¹⁰⁴.

En primer lloc la ferma, que s'indica mitjançant dues ratlletes en diagonal situades a sobre dels noms dels atorgants. A vegades apareixen acompanyades de la paraula *iurat*, generalment escrita de forma abreviada – *iur.*-. La majoria de vegades només apareix a sobre del nom de la muller de l'atorgant, quedant remarcat dins de l'instrument amb la clàusula *uxor iurat*, també de forma abreviada.

L'entrega del pergami al client és indicat amb unes ratlles en diagonal o en forma aspada que creuen tot l'instrument. Les variacions en la forma d'aquestes línies són múltiples, i mostren diverses versions, a les quals cal afegir aquella en la que les línies creuen de dalt a baix tota la pàgina essent útils per a totes les notes redactades allí. A més, al marge d'alguns llibres apareixen les abreviatures de *carta tradita*¹⁰⁵, o simplement *tradita*¹⁰⁶, que estan gairebé sempre formades per sigles o sinó, sobretot la paraula *tradita*, s'abreuja per suspensió (*tradi.*). També hi trobem la paraula *facta*, abreviada igualment per suspensió (*fa.*)¹⁰⁷ o amb una doble *f* i acompanyada d'una titlla a la part superior¹⁰⁸.

Hi havia vegades que el contracte no arribava a la seva fi. Però com que l'atorgant i el beneficiari ja havien anat a la notaria a donar les dades principals

---

¹⁰⁴ Vegi's els exemples gràfics de les figures 5 i 6, a la pàgina 302.

¹⁰⁵ AHCR, Reus 25, 1343. AHCR, Reus 27, 1344.

¹⁰⁶ AHCR, Reus 27, 1344. AHCR, Reus 32, 1339. AHCR, Reus 30, 1349. AHAT, Valls 56, 1314. AHAT, Valls 12 a, 1316. AHAT, Valls 72, 1330. AHAT, Valls 61, 1330AHAT, Valls 59, 1342.. AHAT, Valls 24 d., 1329. AHAT, Valls 30, 1340. AHAT, La Selva 39, 1348.

¹⁰⁷ AHCR, Reus 10, 1321.

del negoci, aquestes havien quedat redactades en forma de minuta o esborrany en el llibre del notari. Si els contractants es desdeien calia posar aquest fet en coneixement del notari, el qual, a la vegada, ho havia d'anotar en el llibre. Llavors, al costat de la minuta en qüestió, hi escrivia expressions com ara: *non venit ad perfectionem*, o *fuit cancellata de voluntate partium*. La nota es ratllava tota amb unes línies ondulades o, en alguns casos, cada línia d'escriptura era ratllada amb una línia horitzontal. El document quedava anul·lat i el negoci quedava aturat. No obstant hi ha casos en els que ens trobem amb contractes que no van progressar però que més endavant tornen a aparèixer redactats en forma notular i amb tots els indicis de que aquella vegada sí que s'havia arribat a un acord.

Quan el contracte ho requeria es feia ús de la carta partida, modalitat de validació àmpliament usada en temps medievals. D'això en quedava constància en el marge de l'instrument corresponent del protocol quan l'escrivà anotava expressions com ara *fiat duo, dua instrumenta*, o directament hi escrivia *ABC ABC ABC*, indicant que l'original entregat als clients estava partit per l'abecedari, tal com era habitual.

3.4.3. Anotacions en els llibres notariais.

A. Regiment notaria: aranzels i comptes de la notaria.

Al llarg de tots els llibres apareixen als marges els preus dels aranzels que pagaren els clients al notari, generalment al marge dret. Si s'havia lliurat la quantitat indicada s'anotava la paraula *solvit* o *solutum*, gairebé sempre abreviada per suspensió, tot reduïnt la paraula a la primera síl.laba (*sol.*)¹⁰⁹ o (*solu.*)¹¹⁰. Aquestes abreviatures es completen gairebé sempre amb la titlla a la part superior. En ocasions la suspensió arriba a l'extrem de la sigla, utilitzant tant la lletra *s* allargada¹¹¹ com la versió arrodonida, casos en els que acostuma a haver-hi la lletra emmarcada entre dos punts¹¹². Si es quedava a deure s'hi escrivia *debet*, generalment amb la lletra inicial i completada amb el signe especial d'abreviació de *et*, forma que trobem a partir de finals del segle XIII i amb regularitat a partir dels primers anys del segle XIV¹¹³. A banda d'això, en moltes ocasions apareixen anotacions indicant que l'escrivà o notari ha passat comptes amb el rector, titular de la notaria local. En aquests casos s'anotaren les quantitats lliurades en concepte dels aranzels i en virtut dels contractes

---

¹⁰⁹ AHCR, Reus 18, 1318. AHCR, Reus 10, 1321. AHCR, Reus 1331. AHCR, Reus 12, 1330. AHCR, Reus 27, 1344.

¹¹⁰ AHAT, Tarragona 1, 1261. AHCR, Reus 8, 1318 (en aquest llibre apareix de les dues maneres).

¹¹¹ AHAT, Valls 24 d, 1329.

¹¹² AHAT, Valls 60, 1322. AHAT, Valls 71, 1330. AHAT, Valls 26 b, 1330. AHAT, Valls 27 c, 1337. AHAT, Valls 55, 1342. AHAT, Valls 34 a, 1348. AHAT, La Selva 39, 1349.

¹¹³ AHAT, Alcover 114, 1299. AHAT, La Selva 9, 1307. AHCR, Reus 8, 1318. AHAT, Valls 13 a, 1319. AHAT, Alcover 124, 1319. AHCR, Reus 9, 1320. AHAT, Alcover 127, 1327. AHAT, Valls 24 d, 1329. AHCR, Reus 12, 1330. AHCR, Reus 27, 1344. AHAT, Valls 34 a, 1348. AHAT, La Selva 39, 1349.

d'arrendament que apareixen a l'inici d'alguns llibres. A més cal tenir en compte aquells llistats de preus que apareixen en els primers fulls d'alguns llibres i que ens indiquen les quantitats que lliuraven els clients en concepte de trasllats i *reparatio scripturae*, comentats ja al capítol anterior.

B. Anotacions espontànies.

En primer lloc citem proves d'escriptura com les que trobavem en les cobertes ja que aquell és el lloc habitual per fer aquest tipus d'anotacions:

*-Sit notum*¹¹⁴.

*-Notum sit*¹¹⁵.

Seguidament, i encara que no es tracti d'un text de dins dels llibres sinó que l'hem localitzat en una cèdula apart, hi ha un escrit interessant que ens pot evocar algun tipus de poesia, potser una afició del notari¹¹⁶:

(full r.)

N on cupiendum facint tibi aliena pecunia vlm (abreviatura)
S ponsam noncupias quam duxit proximus vinus.
V apruis alterius luxuriare decet.
F lorat illesus progimitatis amor.
H ec legis precepta decem nihi fabor herem.
E xpatxam veterum tradicionem potest.
H ec alis facias qui sit tibi comoda nulli.
F atque facta cimas pernicioso tibi.
res reor ancillas operis congrescio quarum
Quamlibet in fratrum? Fructificare facit.
*T (er)*¹¹⁷ *cia sidesit aut comoditate carebit.*

¹¹⁴ AHAT, Alcover 2, f. 4.

¹¹⁵ AHCR, Reus 3, f. 75 v.

¹¹⁶ AHAT, Alcover 141, any 1348. El full està en bastant mal estat de conservació, cosa que en dificulta la correcta lectura.

- A* ut semi plenum destru... opus.
Q uid ageat (ageant) homines prior esse ancilla voluntas.
Per posit fecit Previa et mentis et...
H ec inter socias prior est operi que soror.
P rimum prefigit officiosa gradum
N? omine secunda... consulta licencia quid quid.
E xpedit v... consiliare studet.
*T (er)*¹¹⁸ cia propositi con... facultas.
S agitat suprimam que consiliare manum.
Hec tria ad... quid agas cole tonsurentibus istis...
Q uolibet humanum fructifi aut...
Fuga .... omnie....
- (full v.)
- ... eta dolet letas comoda visa premit.
P espue ... luxuria que prodiga fan... estis.
E st omnie fragilis carnis amica no...tes.
Per vulus ad p... furor alli.... ira
H ospita pereant ...nata regnet amor.
N unque credo gule ... capula? Servit ob...
S ustus... suavis in ore ...
E fugias avide montis contagia vite.
T ... ..ni numeris esto...
S ... humilis largus miserator castus handons?
P ac... modo iure ... pl... Deo.
I arp... desusus entibus...
P urgatus ... fructificare rosa.
E x anima tota diligo cordo Deum.
H oc pretor hoc ... .. conum.. tota.
V elegi faveas tibi sicut amare ametis.
... coximus ex propio pondet amore seguens.
... .. verata de vetus retolas ut precipit ob...a
... .. ser... Deo ... .. opus.
... .. patris et matris honore tenore.
... .. multiplicat hac ...

De textos de tipus religiós n'hem localitzat un que acompanya una figura humana. Aquesta representa un cap cobert amb una caputxa¹¹⁹. El text diu:

-*Salve Sanctu Christi* (hi ha una altra paraula il·legible)

---

¹¹⁷ Abreviat amb el signe (er)

¹¹⁸ Abreviat amb el signe (er)

¹¹⁹ AHCR, Reus 3, f. 42. Figura 14, a la pàgina 311. En altres indrets s'han localitzat textos més complets i interessants que no pas els exemples que presentem. Cfr. Antoni ARAGÓ CABANAS, "Goigs del segle XV inscrits en un llibre notarial" a *Estudis de Llengua i Literatura catalanes oferts a R.Aramon i Serra*", vol.2, Barcelona, 1980, p.11-13.

També hi ha en aquest mateix llibre un text que també acompanya a tres figures molt estilitzades que representen caps humans amb caputxa, text que tal vegada es tracta d'una prova d'escriptura:

-Quicumque male salvamus ... quoniam nullus. Dominus¹²⁰.

C. Dibuixos.

Els dibuixos no afectaven per a res al procés de redacció de l'instrument públic ni tampoc al seu contingut. Simplement devien de formar part de les estones d'oci que podia tenir el notari. O també eren una forma de mostrar les seves habilitats estètiques amb la ploma. En qualsevol cas són elements que denoten el caràcter patrimonial i privat que tenien els manuals notariais, i també el caràcter d'esborrany i no pas de document definitiu. Els instruments allí continguts només ho estaven en forma de minuta, de nota presa amb una certa celeritat per tal de poder anotar-ne les principals dades i poder després redactar de forma definitiva l' *instrumentum in publicam formam confectum*.

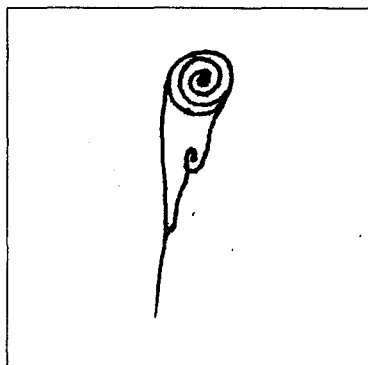

FIG. 7: AHCR, Reus 3, f. 19.

---

¹²⁰ AHCR, Reus 3, f. 11. Figura 13, a la pàgina 310.

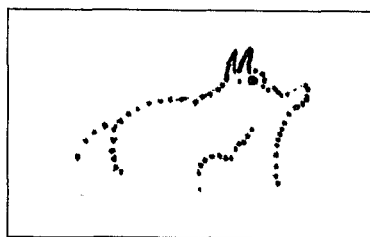

FIG. 8: AHCR, Reus 3, f. 28.

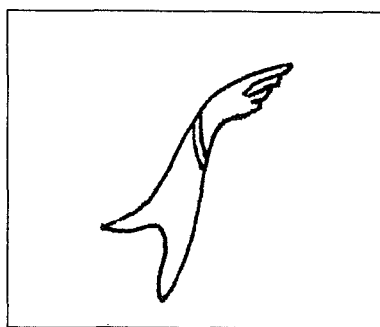

FIG. 9: AHAT, Alcover 128, f. 58v.¹²¹

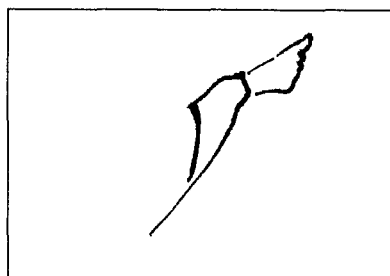

FIG. 10: AHAT, Alcover 127, f. 155v.

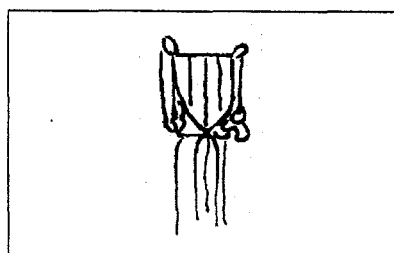

FIG. 12: AHCR, Reus 3, f. 11.

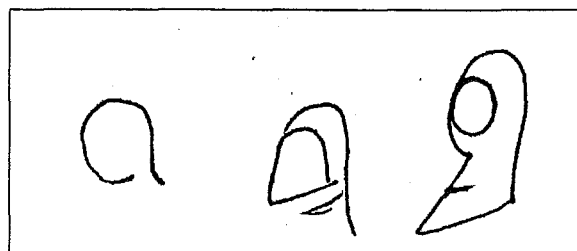

FIG. 13: Reus 3, f. 15.

¹²¹ Aquesta mà assenyala un text, igual que la següent mà. Figura 16, pàgina 313.

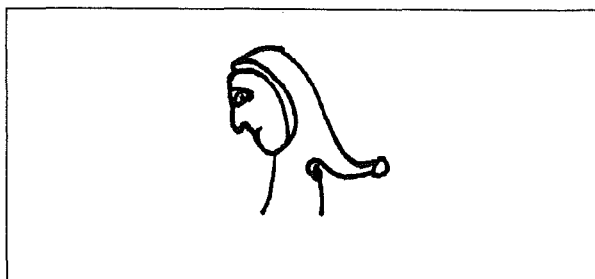

FIG. 14: AHCR, Reus 3, f. 42.

A banda d'aquests pocs exemples que incloem aquí cal dir que la tipologia de dibuixos que anem trobant torna a ser una mica la mateixa que hi havia en les cobertes, tot i que pensem que aquí no es donen elements tan elaborats com en aquelles. El que mostrem ara no és més que el que nosaltres creiem més significatiu.

3.4.4. Calendari i Cronologia.

Dins dels manuals notariais encara cal tenir en compte l'aspecte de la cronologia. En els manuals que analitzem la forma d'indicar l'any és amb l'expressió acostumada per aquells moments: *Anno Domini*. En aquest període considerem que es tracta de la forma amb que s'expressa l'Any de l'Encarnació. L'*Anno Domini* fou implantat com a obligatori l'any 1180, en un concili celebrat a Tarragona. De fet ja feia temps que aquesta forma s'anava obrint pas entre l'altra forma de datació, que era la del regnat dels reis francs¹²². La forma de l'Encarnació que trobem en els manuals és l'anomenat estil florentí, sistema utilitzat en el nostre àmbit cultural en la documentació.

---

¹²² Josep BAUCCELLS, *La Cronologia a Catalunya en general i a Barcelona en particular*, "Rubrica" VII(1997), p.11-13.

Quan al primer terç del segle XIII es va començar a implantar el sistema de la redacció de les nòtules en els manuals notariaus, per a passar posteriorment en pública forma, la datació s'expressava igualment mitjançant l'Any de l'Encarnació i el dia del mes a través de la calendació¹²³. És la característica que trobem en tots els llibres notariaus del segle XIII fins a mitjans del XIV a tot Catalunya. Com també trobem, i així ho podem constatar en els llibres camptarragonins, que no s'escriu la data per a cada instrument sinó que només apareix de tant en tant. Gairebé sempre al mig del full i emmarcada per unes línies més o menys regulars, i en algunes ocasions amb alguns guarniments. El més senzill d'aquest guarniments és una creu patada que apareix en un manual de La Selva sempre al costat esquerre de la data sencera que s'escriu el dia del canvi de l'any¹²⁴. Però poc a poc es van complicant les ornamentacions, fent-se més riques i apareixent com habituals en el dia del canvi d'any, és a dir a les 8 kalendes d'abril (25 de març, solemnitat de l'Encarnació)¹²⁵.

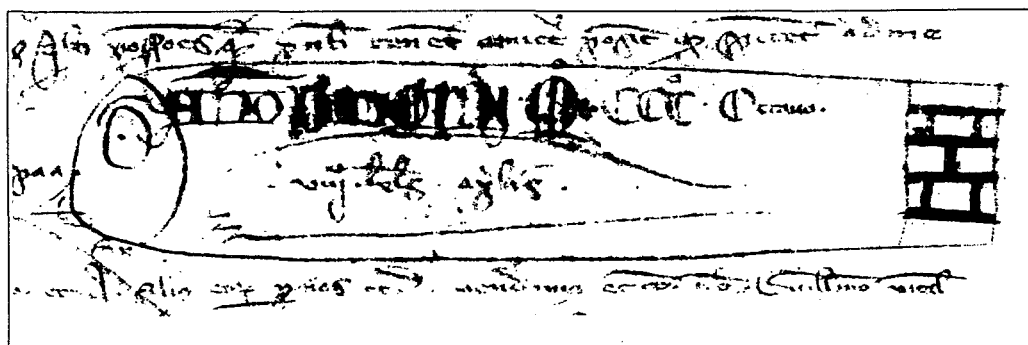

FIG. 15: AHAT, Alcover 116.2, 1306-1309. Guillem Llobet?

¹²³ Santos GARCÍA LARRAGUETA, *Cronología (Edad Media)*, Pamplona, 1976, p.61-65.

¹²⁴ AHAT, La Selva 15, anys 1314-1315.

¹²⁵ AHAT, La Selva 33a, anys 1342-43. El canvi d'any es produeix al mes de març, (8 kalendes d'abril), amb la data molt ornamentada amb línies i diverses figures humanes.

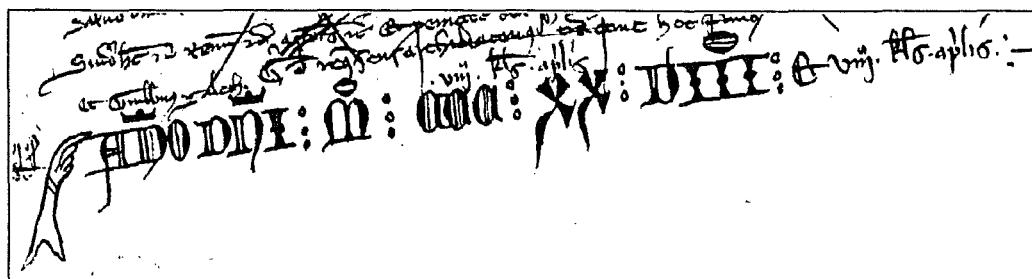

FIG. 16: AHAT, Alcover 128, 1328, f. 58 v.

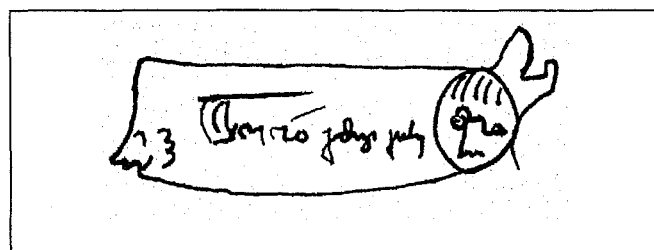

FIG. 17: AHCR, Reus 27, 1344-1345. Bernat Bernardí

A banda d'aquests exemples gràfics citem una referència localitzada a Valls l'any 1315¹²⁶, on la data apareix guarnida amb sengles cenefes, una a dalt i l'altra a baix, molt elaborades. Però la notícia encara ens aporta més dades sobre la datació, a la qual hi afegeix *...curriter littera dominicalis E usque ad principium ianuarii..*, indicant també que aquell any la festa de l'Encarnació va escaure's en dimarts *...post festum Pasche*, cosa realment extraordinària tenint en compte que la Pasqua ha de celebrar-se entre els dies 22 de març i el 25 d'abril; aquell any va ser el dia 23 de març i efectivament la Lletra Dominical era la E¹²⁷. Gairebé mai, excepte en els canvis d'any¹²⁸, trobem la data sencera,

¹²⁶ AHAT, Valls 56, f. 9 v.

¹²⁷ Santos GARCÍA LARRAGUETA, *Cronología...*, op.cit., 1976, p. 27-28. Adriano CAPPELLI, *Cronologia. Cronografia e Calendario perpetuo*, Milano, 1998⁷, p.38.

¹²⁸ Característica bastant generalitzada en els altres protocols del país. Cfr. Pere PUIG USTRELL, *Capbreu primer...*, op.cit., 1992, p.27-28.

expressant-se sempre només amb el dia del mes i mancant l'any¹²⁹. La data apareix a l'esquerra del full, al mig dels instruments i gairebé barrejant-se amb les paraules d'aquests.

Però un altre moment en que trobem la data sencera i amb una certa decoració és el dia de la Nativitat de Sant Joan Baptista –a Reus i sobretot a La Selva– als darrers anys del segle XIII¹³⁰. De fet constatem que a La Selva, i així ho hem vist en un capítol precedent, el 24 de juny era el dia escollit per a fer el contracte d'arrendament de l'escrivania comuna.

Si per un costat podem generalitzar a l'hora de parlar del lloc on apareix sempre la data, que en la majoria de llibres és al mig del foli, entre els assentaments, per l'altra banda localitzem algunes particularitats que cal considerar. Per exemple només en alguns llibres la data es desplaça cap als marges¹³¹, casos que no revesteixen una excepcionalitat extraordinària i no es poden prendre com a prototipus d'un moment concret. Una altra peculiaritat

---

¹²⁹ AHAT, La Selva 5, 1301-1302. En algun full s'escriu la data sencera. AHAT, Valls 35, 1347. És un llibre que segueix les característiques més generals, però al començar el segon quaern trobem repetidament la data sencera, indicador de que, tal vegada, ha canviat l'escrivà que redacta els instruments. AHCR, Reus 2, 1306-1310, en aquest llibre la data sempre està escrita sencera al revers del folis.

¹³⁰ AHCR, Reus 2, 1306-1310, f. 54 v.: *Anno Domini M° CCC° Septimo et VIII° kalends iulii in die Beati Iohannis (taques), Raymundi Peyroni, publicii notarii ville de Reddis*. Reus 5, 1310-1312, f. 79v: *Anno Domini Millessimo CCC° Undecimo et VIII° kalendas iulii in die Beati Iohannis Babbiste ista instrumenta sequentia istitus libri sunt anni sexti Raymundi Peyroni*. Reus 7, 1313-1314. AHAT, La Selva 2, 1293-1296. AHAT, La Selva 4, 1299-1300. En aquest llibre és corrent trobar la data sencera en diverses ocasions i gairebé sempre a la part superior del foli.

¹³¹ AHCR, Reus 21, 1338. A vegades la data apareix al marge esquerre amb lletra molt petita. Reus 22, 1339. També al marge esquerre. AHAT, La Selva 13, 1310. AHAT, La Selva 14, 1311-1313. La data apareix a la dreta. AHAT, Alcover 141, 1348. Generalment es troba al mig del foli, seguint la norma general, però en algun moment es desplaça de lloc, fet que ens pot servir per a detectar possibles canvis en les diverses mans de l'escriptura que localitzem en aquest manual.

relativa a la ubicació la trobem a Reus, on hi ha diversos llibres on la data apareix a cada foli i sempre a la part superior del full¹³². Tal vegada és una singularitat pròpia del notari o escrivà que va confeccionar aquests volums, els quals presenten tots les mateixes característiques.

Al costat d'aquests n'hi ha altres en els que la data apareix al final dels instruments, dins mateix del cos de l'assentament i abans dels noms dels testimonis¹³³. En aquests casos, quan la data d'un contracte és la mateixa que els anteriors, es substitueix per les expressions *eodem die*, *data ut supra*.

L'Any de l'Encarnació fou abandonat en el decret del 1351 a favor de l'any de la Nativitat. El rei Pere III¹³⁴, sembla que mogut per un excés de devoció envers l'inici de la salvació obrada per Jesús ja desde el seu naixement va fer que, en un document datat a Perpinyà el 16 de desembre de 1350, va manar començar l'any el dia 25 de desembre, i que fossen "*...foragitats idus, nonas e chalendas, continuant los locs e nombre de dies, e lo nom del mes e l'any...*". Les Corts celebrades en aquesta mateixa ciutat al primer trimestre de l'any 1351 van recolzar i refrendar el desig reial¹³⁵. Però en els cercles eclesiàstics la cosa fou presa amb més calma, arribant el canvi a l'arquebisbat

---

¹³² AHCR, Reus 12, 1330. AHCR, Reus 13, 1330. AHCR, Reus 14, 1331. AHCR, Reus 15, 1331-1332. AHCR, Reus 16, 1331, Reus 29, 1344.

¹³³ AHAT, Valls 3, 1292. AHAT, Valls 64, 1337-1338. AHAT, La Selva 8, 1305-1306. AHT, La Selva 9, 1307-1308. AHAT, La Selva 10, 1308-1309. AHAT, La Selva 18, 1320-1321. AHAT, Alcover 117, 1313-1314. AHAT, Alcover 118, 1314. AHAT, Alcover, 128, 1327.

¹³⁴ Josep BAUCCELLS, *La Cronologia...*, *op.cit.*, (1997), p. 34-38.

¹³⁵ *Ibidem*, p.34, Constitucions de Catalunya, llibre IV, títol XV "De fe, autoritat, e chalendari de cartas"